

Sprawa C-395/21**Streszczenie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym zgodnie z art. 98 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości****Data wpływu:**

28 czerwca 2021 r.

Oznaczenie sądu odsyłającego:

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litwa)

Data wydania postanowienia o wystąpieniu z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym:

23 czerwca 2021 r.

Strona powodowa:

D.V.

Strona pozwana:

M.A.

Przedmiot postępowania głównego

Zasądzenie (i) kwoty należnej z tytułu wynagrodzenia, obliczonego na podstawie stawki godzinowej, za usługi prawne świadczone przez stronę powodową D.V. (adwokata) na rzecz strony pozwanej M.A. oraz (ii) odsetek.

Przedmiot i podstawa prawna wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym

Rozpoznanie, w ramach skargi kasacyjnej, sporu pomiędzy stroną powodową D.V. a stroną pozwaną M.A. wzbudziło wątpliwości co do oceny uczciwego charakteru warunków umów zawartych przez strony w świetle art. 169 TFUE, art. 38 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej (zwanej dalej „kartą”) oraz art. 4, 6 i 7 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (zwanej dalej „dyrektywą 93/13”).

Pytania prejudycjalne

1. Czy art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że wyrażenie „główny przedmiot umowy” obejmuje warunek dotyczący kosztu i sposobu jego obliczania, jeśli ów warunek nie został indywidualnie wynegocjowany i znajduje się w umowie o świadczenie usług prawnych zawartej przez przedsiębiorcę (adwokata) i konsumenta?
2. Czy odniesienie w art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 do prostego i zrozumiałego charakteru warunku umownego należy interpretować w ten sposób, że wystarczy określić kwotę stawki godzinowej należnej adwokatowi w dotyczącym koszcie warunku umownym (który ustala koszt usług rzeczywiście wykonanych na podstawie stawki godzinowej)?
3. W przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na pytanie drugie: czy wymóg przejrzystości należy interpretować w ten sposób, że obejmuje on spoczywający na adwokacie obowiązek wskazania w umowie kosztu usług, których konkretne stawki mogą być z góry jasno określone i sprecyzowane, czy też należy określić również orientacyjny koszt usług (wstępny budżet świadczonych usług prawnych), jeżeli przy zawieraniu umowy nie można przewidzieć liczby (lub czasu trwania) konkretnych czynności i opłaty za nie oraz wskazane jest ewentualne ryzyko prowadzące do zwiększenia lub zmniejszenia kosztu? Czy dla oceny odnoszącej się do tego, czy warunek umowny dotyczący kosztu spełnia wymóg przejrzystości, ma znaczenie to, że informacje dotyczące kosztu usług prawnych i sposobu jego obliczania są udzielane konsumentowi w jakikolwiek odpowiedni sposób lub że są one określone w samej umowie o świadczenie usług prawnych? Czy brak informacji w stosunkach poprzedzających zawarcie umowy można zrównoważyć udzieleniem informacji w trakcie wykonywania umowy? Czy na ocenę zgodności warunku umownego z wymogiem przejrzystości ma wpływ okoliczność, że ostateczny koszt świadczonych usług prawnych staje się jasny dopiero po zakończeniu ich świadczenia? Czy dla oceny odnoszącej się do tego, czy warunek umowny dotyczący kosztu spełnia wymóg przejrzystości, ma znaczenie okoliczność, że umowa nie przewiduje okresowego przedstawiania przez adwokata sprawozdań dotyczących świadczonych usług ani okresowego przedstawiania konsumentowi rachunków, co pozwoliłoby konsumentowi w odpowiednim czasie podjąć decyzję o odmowie korzystania z usług prawnych lub o zmianie ceny umownej?
4. Jeżeli sąd krajowy uzna, że warunek umowny ustalający koszt usług faktycznie świadczonych na podstawie stawki godzinowej nie jest wyrażony prostym i zrozumiałym językiem, jak tego wymaga art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13, to czy powinien on zbadać, czy warunek ten jest nieuczciwy w rozumieniu art. 3 ust. 1 tej dyrektywy (to znaczy, że przy badaniu, czy warunek umowny może być nieuczciwy, należy ustalić, czy warunek ten powoduje „znaczącą nierównowagę” praw i obowiązków stron umowy ze szkodą dla konsumenta), czy też, biorąc jednak pod uwagę to, że ów warunek obejmuje istotne informacje w ramach

umowy, sam fakt, że warunek dotyczący kosztu nie jest przejrzysty, wystarczy do uznania go za nieuczciwy?

5. Czy okoliczność, że umowa o świadczenie usług prawnych nie jest wiążąca, jak wskazuje art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, gdy warunek umowy dotyczący kosztu został uznany za nieuczciwy, oznacza, że konieczne jest przywrócenie sytuacji, w jakiej znajdowałby się konsument w braku warunku uznanego za nieuczciwy? Czy przywrócenie takiej sytuacji oznaczałoby, że konsument nie jest zobowiązany do zapłaty za wykonane już usługi?

6. Jeżeli charakter umowy o odpłatne świadczenie usług ma ten skutek, że niemożliwe jest przywrócenie sytuacji, w której znajdowałby się konsument w przypadku braku warunku uznanego za nieuczciwy (usługi zostały już wykonane), czy określenie wynagrodzenia za usługi świadczone [przez] adwokata byłoby sprzeczne z celem art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13? W przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na to pytanie: czy osiągnięto by rzeczywistą równowagę, dzięki której przywraca się równość stron umowy: (i) gdyby adwokat otrzymał wynagrodzenie za świadczone usługi według stawki godzinowej określonej w umowie; (ii) gdyby adwokat otrzymał wynagrodzenie w wysokości minimalnego kosztu usług prawnych (określonego na przykład w akcie prawa krajowego, mianowicie w zaleceniach dotyczących maksymalnej wysokości opłaty za pomoc świadczoną przez adwokata); (iii) gdyby adwokat otrzymał za świadczone usługi wynagrodzenie w rozsądnej wysokości określonej przez sąd z uwzględnieniem złożoności sprawy, kwalifikacji i doświadczenia adwokata, sytuacji finansowej klienta oraz innych istotnych okoliczności?

Przytoczone przepisy prawa Unii i orzecznictwo Trybunału

Artykuł 169 TFUE, art. 38 karty, art. 3–7 dyrektywy 93/13.

Wyroki: z dnia 21 marca 2013 r., RWE Vertrieb AG/Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen eV., C-92/11, pkt 44; z dnia 30 kwietnia 2014 r., Kásler i Káslerné Rábai/OTP Jelzalogbank Zrt, C-26/13, pkt 37, 38, 61; z dnia 21 grudnia 2016 r., Gutiérrez Naranjo i in., C-154/15, C-307/15 i C-308/15, pkt 51, 62; z dnia 20 września 2017 r., Ruxandra Paula Andriciuc i in./Banca Românească SA, C-186/16, pkt 40, 44, 45, 47; z dnia 20 września 2018 r., OTP Bank Nyrt. i OTP Faktoring Követeléskezelő Zrt/Teréz Ilyés i Emil Kiss, C-51/17, pkt 68; z dnia 14 marca 2019 r., Zsuzsanna Dunai/ERSTE Bank Hungary Zrt, C-118/17, pkt 41, 48; z dnia 9 lipca 2020 r., XZ/Ibercaja Banco, SA, C-452/18, pkt 22, 23.

Przytoczone przepisy prawa krajowego

Artykuł 6.228⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (kodeksu cywilnego Republiki Litewskiej, zwanego dalej „KC”).

Artykuł 50 Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas [ustawy Republiki Litewskiej o zawodzie adwokata (advokatas) z dnia 18 marca 2004 r.].

Zalecenia dotyczące maksymalnej wysokości opłaty za pomoc świadczoną przez adwokata (advokatas) lub aplikanta adwokackiego przyznawanej w sprawach cywilnych, zatwierdzone zarządzeniem nr 1R-85 ministra sprawiedliwości Republiki Litewskiej z dnia 2 kwietnia 2004 r. oraz uchwałą Litewskiej Rady Adwokackiej z dnia 26 marca 2004 r. (w wersji obowiązującej od dnia 20 marca 2015 r.).

Zwięzłe przedstawienie stanu faktycznego i przebiegu postępowania głównego

- 1 Strona pozwana M.A., występująca jako konsument, zawarła pięć umów o świadczenie usług prawnych ze stroną powodową, adwokatem D.V. Artykuł 1 ust. 1–4 wszystkich tych umów stanowił, że adwokat zobowiązuje się do udzielania konsultacji ustnych lub pisemnych, przygotowywania projektów dokumentów prawnych i ich podpisywania, dokonywania kontroli prawnej dokumentów oraz reprezentowania klienta przed różnymi organami przy wykonywaniu związanych z tym czynności. Stosowne postanowienia wszystkich umów przewidywały, że wysokość wynagrodzenia adwokata wynosi 100 EUR za każdą godzinę konsultacji udzielonej klientowi lub świadczenia usług prawnych. Część tego wynagrodzenia była płatna niezwłocznie po przedstawieniu przez adwokata rachunku za usługi prawne, przy uwzględnieniu godzin udzielonych konsultacji lub świadczenia usług prawnych.
- 2 Sąd pierwszej instancji i sąd apelacyjny ustaliły, że strona powodowa D.V. świadczyła usługi w okresie od kwietnia do grudnia 2018 r. oraz od stycznia do marca 2019 r. Strona powodowa D.V. przedstawiła rachunki za wszystkie świadczone usługi prawie rok po zawarciu umów o świadczenie usług prawnych.
- 3 W dniu 10 kwietnia 2019 r. strona powodowa wniosła do sądu pierwszej instancji powództwo, w którym domagała się zasądzenia od strony pozwanej M.A. należności w wysokości 9900 EUR z tytułu świadczonych usług prawnych, 194,30 EUR z tytułu wydatków poniesionych w związku z wykonywaniem poleceń strony pozwanej, odsetek w wysokości 5% w skali roku od zasądzonej kwoty od dnia wniesienia sprawy do sądu do dnia całkowitego wykonania wyroku oraz kosztów postępowania.
- 4 Według oceny sądu pierwszej instancji w ramach wszystkich umów zawartych przez stronę powodową ze stroną pozwaną świadczone były usługi prawne na kwotę 12 900 EUR. Sąd orzekł, że warunki dotyczące płatności za usługi prawne zawarte we wszystkich pięciu umowach o zastępstwo prawne były nieuczciwe i obniżył określony koszt świadczonych usług o 50% (6450 EUR).
- 5 W dniu 30 kwietnia 2020 r. strona powodowa wniosła odwołanie, lecz sąd apelacyjny oddalił je postanowieniem z dnia 15 czerwca 2020 r. i utrzymał

w mocy wyrok sądu pierwszej instancji. W dniu 10 września 2020 r. strona powodowa wniosła skargę kasacyjną.

Argumenty sądu kasacyjnego i jego stanowisko w postępowaniu prejudycjalnym

- 6 W niniejszej sprawie sąd kasacyjny (zwany dalej „sądem odsyłającym”) przedstawia swoje stanowisko i zadaje Trybunałowi Sprawiedliwości pytania dotyczące: (1) zgodności warunków stanowiących główny przedmiot umów o świadczenie usług prawnych z wymogiem przejrzystości; (2) konsekwencji prawnych w przypadku stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunków określających koszt umowy o świadczenie usług prawnych.

Zgodność warunków stanowiących główny przedmiot umów o świadczenie usług prawnych z wymogiem przejrzystości

- 7 Sąd odsyłający wskazuje przede wszystkim, że w niniejszej sprawie bezsporne jest, że strona pozwana jest osobą fizyczną, która działała w celach prywatnych, nie realizując żadnych celów związanych z prowadzoną przez siebie działalnością handlową, gospodarczą lub zawodową, a strona powodowa jest adwokatem, który wykonywał działalność zawodową za wynagrodzeniem, świadcząc usługi prawne na rzecz osoby fizycznej, w związku z czym umowy zawarte między stronami należy zakwalifikować jako umowy konsumenckie.
- 8 Zdaniem sądu odsyłającego dwa warunki w umowach o świadczenie usług prawnych zawartych przez stronę powodową i stronę pozwaną mają podstawowe znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu między stronami: (i) warunek umowny dotyczący kosztu (ustalenie kosztu usług rzeczywiście wykonanych na podstawie stawki godzinowej); (ii) warunek umowny dotyczący ustaleń w zakresie płatności za usługi prawne. Oba te warunki umowne mają znaczenie dla niniejszego sporu, ponieważ w sytuacji, gdy strona powodowa wskazała stawkę godzinową, ale nie omówiła bardziej szczegółowo zakresu i czasu trwania konkretnych usług prawnych oraz przewidywanej wysokości ostatecznych opłat, a także nie udzielała regularnie informacji o koszcie wykonanych już usług prawnych i nie sporządzała okresowo rachunków, strona pozwana mogła nie być w stanie ocenić zakresu potrzebnych jej usług i ich ostatecznego kosztu ani w chwili zawarcia umowy, ani w chwili jej wykonywania. Strona pozwana nie miała również możliwości odstąpienia od umowy (umów) o świadczenie usług prawnych, jeżeli w trakcie wykonywania umowy (umów) koszt usług wydawał się jej zbyt wysoki.
- 9 Sąd odsyłający zastanawia się, czy art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że wyrażenie „główny przedmiot umowy” obejmuje warunek dotyczący kosztu i sposobu jego obliczania, jeśli ów warunek nie został indywidualnie wynegocjowany i znajduje się w umowie o świadczenie usług prawnych zawartej przez przedsiębiorcę (adwokata) i konsumenta. Zdaniem sądu odsyłającego ze względu na okoliczność, że warunek ten stanowi istotne

zobowiązanie osoby odpowiedzialnej za zapłatę na podstawie umowy o odpłatne świadczenie usług, jak również z uwagi na charakter, ogólną strukturę i postanowienia umów o świadczenie usług prawnych, a także zważywszy na okoliczności prawne i faktyczne, ów warunek należy zaliczyć do kategorii warunków określonych w art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 (warunki stanowiące „główny przedmiot umowy”).

- 10 Sąd odsyłający zwraca uwagę, że z jednej strony jest wystarczająco oczywiste, iż zawarty w spornych umowach warunek dotyczący kosztu jest jasny pod względem gramatycznym. Istnieje jednak uzasadniona wątpliwość co do tego, czy ów warunek jest zrozumiały, to znaczy, czy przeciętny konsument jest w stanie zrozumieć jego konsekwencje ekonomiczne. W związku z tym w niniejszej sprawie pojawia się kwestia interpretacji treści zasady przejrzystości. Zważywszy, że jednym z zasadniczych elementów przejrzystości warunku jest ocena udzielenia informacji konsumentowi, w niniejszej sprawie istotne jest wyjaśnienie zakresu informacji, które powinny zostać udzielone, oraz stopnia ich szczegółowości.
- 11 Sąd odsyłający wskazuje, że szczegółowe lub okresowo udzielane informacje na temat kosztu – zważywszy na charakter usług prawnych i ewentualną słabą orientację klienta co do charakteru, zakresu i szczególnych cech tych usług – są uważane za niezbędne. Mając również na uwadze okoliczność, że czas trwania postępowania sądowego lub zakres usług prawnych są często trudne do przewidzenia, sąd odsyłający ma uzasadnione wątpliwości co do tego, czy w przypadku określenia jedynie wysokości (taryfy) stawki godzinowej za obsługę prawną oraz zasady, że adwokat otrzymuje wynagrodzenie za usługi faktycznie wykonane w oparciu o stawkę godzinową, taki warunek umowny może być zrozumiały dla przeciętnego konsumenta pod względem formalnym i gramatycznym, ale również czy pozwala mu on ocenić ostateczny koszt usług prawnych oraz konsekwencje ekonomiczne takiego warunku. Owey niejasności warunku dotyczącego kosztu nie rozwiewa ocena tego warunku w połączeniu z innymi postanowieniami spornych umów, ponieważ drugi warunek, dotyczący zapłaty, nie określa częstotliwości sporządzania sprawozdań przez podmiot świadczący usługi prawne oraz częstotliwości zapłaty za świadczone usługi.
- 12 Choć ze względu na specyfikę świadczenia usług prawnych dość często trudno jest przewidzieć, ile godzin zostanie faktycznie przepracowanych przy ich świadczeniu, to jednak wysoko wykwalifikowany specjalista (adwokat) powinien być w stanie przedstawić przynajmniej wstępne oszacowanie pewnych kwot, biorąc pod uwagę informacje przekazane przez konsumenta oraz okoliczności znane mu jako dostawcy usług w momencie rozpoczęcia procesu zawierania umowy. Sąd odsyłający zastanawia się, czy przy ocenie jasnego i zrozumiałego charakteru warunku dotyczącego kosztu w umowie o świadczenie usług prawnych sąd krajowy powinien wziąć pod uwagę to, czy na przykład umowa ustanawia konkretne stawki za usługi (jeżeli stawki te mogą być jasno określone i sprecyzowane z góry). Czy w przypadku, gdyby przy zawieraniu umowy o świadczenie usług prawnych okazało się niemożliwe określenie liczby (lub

czasu trwania) konkretnych czynności oraz opłaty za nie, umowa powinna określać orientacyjny koszt usług (wstępny budżet usług), czy też taki wymóg nadal wykraczałby poza to, czego można racjonalnie oczekiwać od wysoko wykwalifikowanego specjalisty i stanowiłby nadmierne i nieracjonalne obciążenie dla dostawcy usług (adwokata)?

- 13 Ponadto sąd odsyłający porusza kwestię, czy w celu zapewnienia zgodności z wymogiem przejrzystości informacje dotyczące kosztu usług prawnych i sposobu jego obliczania mogą być udzielone konsumentowi w dowolny sposób, czy też muszą być określone w samej umowie o świadczenie usług prawnych, a także czy brak informacji w stosunkach poprzedzających zawarcie umowy można zrównoważyć udzieleniem informacji w trakcie wykonywania umowy. Sąd odsyłający pragnie wreszcie ustalić, czy na ocenę wymogu przejrzystości ma wpływ okoliczność, że ostateczny koszt świadczonych usług prawnych staje się jasny dopiero po zakończeniu zastępstwa prawnego przez adwokata w danej sprawie.

Działania, jakie powinien podjąć sąd krajowy w przypadku stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku dotyczącego kosztu

- 14 W przypadku stwierdzenia, że warunki spornych umów dotyczące kosztu nie są sformułowane prostym i zrozumiałym językiem (nie spełniają wymogu przejrzystości), warunki te należy ocenić z punktu widzenia uczciwego charakteru. Artykuł 6.228⁴ ust. 6 KC, który transponuje do prawa krajowego art. 5 dyrektywy 93/13, stanowi, że warunki niespełniające wymogu prostoty i zrozumiałości są uznawane za nieuczciwe. Prawo krajowe zapewnia zatem wyższy poziom ochrony konsumenta niż ten gwarantowany przez dyrektywę 93/13: sama okoliczność, że warunek dotyczący kosztu nie jest przejrzysty, wystarczy do uznania go za nieuczciwy.
- 15 Sąd odsyłający zastanawia się, czy w przypadku stwierdzenia, że warunek dotyczący kosztu nie jest wyrażony prostym i zrozumiałym językiem, w związku z czym wchodzi w zakres stosowania art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13, sąd odsyłający musi zbadać, czy sporny warunek powoduje znaczącą nierównowagę praw i obowiązków stron wynikających z umowy, ze szkodą dla konsumenta, czy też jednak sama okoliczność, że warunek dotyczący kosztu nie jest przejrzysty, wystarczy do uznania go za nieuczciwy, w szczególności w świetle wyższego poziomu ochrony konsumentów przewidzianego w tym zakresie w prawie krajowym.
- 16 Ponadto sąd odsyłający ma wątpliwości co do działań, jakie powinien podjąć sąd krajowy w przypadku stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku dotyczącego kosztu usług prawnych. Z uwagi na okoliczność, że cena jest warunkiem umowy o świadczenie usług prawnych, który określa istotne zobowiązanie, sąd odsyłający uważa, że dalsze wykonywanie spornych umów bez wspomnianego warunku jest prawnie niemożliwe na podstawie przepisów prawa krajowego, w związku z czym odstąpienie od stosowania nieuczciwego warunku

prowadzi do unieważnienia spornych umów. Sąd krajowy musi zatem przywrócić sytuację, w jakiej znajdowałyby się strona pozwana (konsument), gdyby nie obowiązywał warunek dotyczący kosztu, który został uznany za nieuczciwy. Ponieważ jednak z charakteru umowy o odpłatne świadczenie usług wynika niemożność przywrócenia tego stanu (usługi zostały już wykonane), to gdyby konsumenta nie obowiązywały warunki umowne określające koszt w niniejszej sprawie, sąd mógłby nie zasądzać od konsumenta zapłaty na rzecz adwokata kosztu wykonanych już usług. Sąd odsyłający ma wątpliwości, czy takie zastosowanie restytucji w niniejszej sprawie nie przeczy zasadzie odpłatnego świadczenia usług.

- 17 Zdaniem sądu odsyłającego działanie, które należy podjąć w wyniku uznania warunku umownego za nieuczciwy, stanowi odpowiednią sankcję dla przedsiębiorcy, aczkolwiek można mieć wątpliwości, czy taka sankcja, w przypadku gdy adwokat w ogóle nie otrzymuje wynagrodzenia za świadczone usługi, nie prowadziłaby do bezpodstawnego wzbogacenia konsumenta i powstania rażąco niesprawiedliwego rezultatu (zanegowania prawa adwokata do otrzymania wynagrodzenia za świadczone usługi).
- 18 Z drugiej strony sąd odsyłający ma wątpliwości co do tego, czy orzecznictwo sądów krajowych (zgodnie z którym stwierdzenie nieuczciwego warunku dotyczącego ceny umownej umożliwia sądowi obniżenie kosztu świadczonych usług lub zasądzenie ceny kosztowej tych usług lub najniższej możliwej ceny rynkowej) nie byłoby sprzeczne z długofalowym celem art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13, to znaczy, czy orzecznictwo to nie wyeliminowałoby skutku odstrasżającego, który powstaje w stosunku przedsiębiorców dzięki temu, że takie nieuczciwe warunki nie są w ogóle stosowane wobec konsumenta, ponieważ nadal byłiby oni skłonni do świadczenia tych usług, wiedząc, że nawet gdyby warunki te zostały uznane za nieuczciwe, to i tak otrzymaliby minimalne wynagrodzenie za świadczone usługi, co chroniłoby interesy tych przedsiębiorców.

Zwięzłe uzasadnienie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym

- 19 Odpowiedź na pytania prejudycjalne ma kluczowe znaczenie dla niniejszej sprawy, ponieważ pozwoliłaby na ustalenie zakresu informacji, jakich powinien udzielić adwokat przy zawieraniu z konsumentem umów o świadczenie usług prawnych, na ocenę adekwatności wykonania obowiązku informacyjnego oraz na rozstrzygnięcie kwestii nakazania zapłaty należności z tytułu świadczonych usług prawnych.